

Hell Roland

Életútinterjúk a Kádár-korszak néhány vezető politikusával

Az alábbiakban közölt rövid életútinterjúkat 2008 nyarán és őszén készítettem az MSZMP, az egykori állampárt néhány meghatározó politikusával. Az interjúk készítésének eredeti célja – összesen tíz készült – az volt, hogy adalékokkal szolgáljon az állampárt politikai elitjének alaposabb megismeréséhez. A jelenleg is folyó kutatás a magyarországi államszocializmus politikai elitejének összetételének és rekrutációjának lehetőség szerint minél teljesebb körű vizsgálatára törekszik, kvantitatív és kvalitatív módszerek igénybevételével egyaránt.

Az interjúk készítésének azzal a szándékkal vágtam neki, hogy a kutatás végére legalább valamiféle hozzávetőleges képet kapjak az MSZMP legfelső vezetőinek jellegzetes karrierútjairól. A vizsgálat során elsősorban a pártelit legfelső szintjére koncentráltam, tehát csak olyan vezetőkkel készítettem interjúkat, akik hosszabb vagy rövidebb ideig tagjai voltak az állampárt legfontosabb vezetői testületeinek, nevezetesen a Politikai Bizottságnak (PB) vagy a Központi Bizottság (KB) Titkárságának, illetve az MSZMP Központi Bizottságának valamely osztályát vezették, s így tisztségükből vagy funkciójukból eredően feltehetően érdemi beleszólásuk volt, befolyással bírtak hazánk sorsának, politikai életének alakulására.

Az interjúk készítésekor több korlátozó tényező is szerepet játszott, ennek ellenére megítélesem szerint elsődleges célokat sikerült elérni: az állampárti vezetőkkel folytatott beszélgetések mindenekelőtt azzal a szándékkal készültek, hogy az életúttal kapcsolatos alapvető információkat gyűjtsék csokorba, ugyanis meglepő módon a párt legfelső vezetésében tevékenykedő káderek hivatalos életrajzai számos esetben igen hiányosak. Sajnos a rendszerváltást megelőzően a kommunista vezetőkkel készült életútinterjúk vagy általuk közreadott memoárkötetek közül ma igen kevésről állítható, hogy jól használhatók a korszakra fókuszáló elitkutatás számára, azt követően pedig – különböző megfontolásokból – csak nagyon kevesen vállalkoztak élettörténetük írásbeli megörökítésére vagy működtek közre életútinterjú készítésében.

A korszak politikai elitjének kutatását megnehezítő további probléma, hogy számos, azóta már elhunyt magas rangú káder – egykori PB-tag, KB-titkár vagy KB-osztályvezető – életútjáról szinte alig rendelkezünk információval, s akikről mégis, azt mindössze, néhány életrajzi lexikon és „Ki kicsoda?” rövid szócikkében vagy egy-egy vezető párttestület elé előléptetéssel, kinevezéssel vagy kitüntetéssel kapcsolatos előterjesztéshez csatolt kurta életrajzi összefoglalóban lelhetjük fel. Az általam készített interjúk tehát csak egy igen szerény célkitűzésnek próbálnak eleget tenni, nevezetesen az alapvető életrajzi adatok megismerésének, illetve az életútra vonatkozó ellentmondásos információk tisztázásának érdekében készültek.

Az alábbiakban közölt három interjú tehát a már említett kutatás keretei között készült. Az interjúalanyok – Ballai László, az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztályának volt vezetője, Hámori Csaba egykori PB-tag, a KISZ első titkára és Szabó István, aki a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa első embereként és a nádudvari Vörös Csillag Tsz elnökeként volt a Politikai Bizottság tagja – hozzájárulásukat adták az interjúk közléséhez.

Azt gondolom, az egykor vezető párttisztviselőket és funkciókat betöltő három politikus rövid életútja több szempontból is érdekes lehet a mai olvasónak. Egyrészt mert tudomásom szerint Ballai Lászlóval és Szabó Istvánnal korábban még nem készült strukturált életútinterjú, másrészt mert a kutatás alapvető szempontja volt az azonos vagy megközelítőleg azonos kérdések feltétele minden interjúalany számára, s e módszer lehetőséget kínál a politikusok karrierútjainak bizonyos mértékű összehasonlítására néhány vonatkozásban.

Különösen fontosnak tartom a Ballai Lászlóval készült beszélgetés közlését, mert azt tapasztaltam, hogy a korábbi, a korszakkal foglalkozó kutatások gyakran főként a PB és a Titkárság tagjaira koncentráltak és jóval kisebb figyelmet szenteltek a sok esetben a korabeli nyilvánosság számára ugyan kevésbé ismert, de az általuk betöltött funkció alapján a hatalmi hierarchiában igen előkelő helyet elfoglaló KB-osztályvezetőknek.

Hámori Csaba életútja több szempontból is rendhagyónak tekinthető: a vizsgált időszak első vonalbeli pártvezetőitől markánsan megkülönbözteti nyilvánvaló értelmiségi családi háttere, a PB és a Titkárság más, Kádár-korabeli tagjaival összehasonlítva rendkívül fiatal életkora, és a tény, hogy azon kevesek közé tartozik, akik az 1988. májusi párttervezetet megelőzően is élvonalbeli politikusok voltak, s a rendszerváltást követően is a magyar politikai élet résztvevői maradtak.

Munkám eredetileg egy politológus szakdolgozatnak készült az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, s jelenleg PhD-kutatás keretei között folyik. Az általam készített interjúk célja tehát hangsúlyozottan és elsődlegesen az alapvető életrajzi információk megismerésére és tisztázására szorítkozott, amit kiindulópontként hasznosíthatok a későbbi kutatásokhoz. A 2008-ban készített beszélgetésekről hangfelvétel készült, s a közölt szövegek ezek nem szó szerinti, de az interjúalanyok mondanivalóját és stílusát lehetőség szerint minél teljesebben megőrizni igyekvő átiratok, melyek szövegét az átirást követően az interjúalanyok pontosították és jóváhagyták.

Beszélgetés Ballai Lászlóval¹

Az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztályának vezetője (1980–86), a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság elnöke (1986–89)

– *Kérem, beszéljen a származásáról, családi hátteréről!*

– Szegényparaszti családba születtem. Apám rövid ideig rendőr volt, azt követően vasutas, de 1916-ban a vasútnál egy balesetet szenvedett, aminek az lett a következménye, hogy a bal alsó karját elvesztette. Ezt követően visszament a szülőfalujába, Darvasba, Bihar megyébe. Ott parasztként kezdett el dolgozni. Szüleimnek ekkor már két gyermeke volt.

---

¹ Ballai László 1929-ben született Darvas községben. 1959 és 1966 között az Országos Tervhivatal pénzügyi főosztályán dolgozott főelőadóként, 1966-tól az MSZMP Gazdaságpolitikai Osztályának (GPO) munkatársa, 1967-től gazdaságirányítási alosztályvezető. 1971 és 1976 között a költségvetési és ellenőrzési alosztály vezetője, majd 1976-tól a GPO osztályvezető-helyettese. 1980 és 1986 között osztályvezető, ezt követően a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság vezetője nyugdíjazásáig. Forrás: Ballai László 2006-ban készült szakmai önéletrajza.

1913-ban született az első nővérem, Emíliának hívták, és 1932-ben az öcsém, Dezsőnek hívják. Kilencen nőttünk fel. Gyermekkorom mezőgazdasági napszámos munkával, meg néha libapásztorkodással vagy kanászkodással telt. Földünk nem volt. Egy szerény másfél szoba-konyhás vályogból készült parasztházunk volt, abban nőttem föl. A testvéreim is paraszti munkát végeztek. Részesem voltam az úgynevezett feudális ledolgozó rendszernek, ami azt jelentette, hogy ha vállaltunk kukoricaművelést, ott kapáláskor lókapázni kellett a kukoricát. A lókapázás és más mezőgazdasági, lovakkal végzendő munka ellenében napszámot kellett tölteni a ló tulajdonosának. Ez lehetett kaszálás, mákkapálás vagy más betakarítás.

– *Szülei elkötelezettek voltak-e politikailag?*

– Nem. Egyik sem. Szegényparaszti emberként politikával nem foglalkoztak. A család eltartása, a gyerekek nevelése volt a fő tevékenységük. Édesanyám a kilenc gyerek nevelése mellett vállalt varrást, mosást, szövést, amikben persze a gyerekek is igyekeztek segíteni.

– *Játszott-e valamilyen szerepet életében a vallás, részesült-e vallásos nevelésben?*

– Református volt a családjunk. Érdekes, hogy szüleim nem voltak templomjáró emberek, de azt megkövetelték gyerekkorunkban, ifjúkorunkban, hogy a vasárnapi istentiszteletre elmenjünk. Ez főként a délutáni istentiszteletet jelentette. Az általános iskolában volt hitoktatás és a vasárnapi iskolában egy órán át megtanították nekünk az Újszövetséget. Minden héten vasárnap délután egy órákor vasárnapi iskolába kellett menni, és ott egy órán át főként az Újtestamentumban taglalt ismereteket tanultuk.

– *Önt vagy családját érte-e valamilyen közvetlen represszió vagy hátrány 1945-öt megelőzően?*

– 1943-ban engem igen. A vasárnapi iskola előtt fáradtak voltunk, mert különböző emberek, a pap, meg a jegyző földjein éppen vasárnap délelőtt kellett dolgoznunk. Ezért dacból mi, fiúk nem mentünk el a vasárnapi iskolába, hanem felmáztunk az iskolaudvaron a fára és ott vártuk meg, míg az óra véget ért. Fél háromra kellett a templomba délutáni istentiszteletre menni. Mentünk a templomba és énekeltük, hogy „Majd ha nékem sok pénzem lesz, felülök a repülőre, úgy elszállok mint a fecske, magasan a levegőbe”. Ennek az lett a következménye, hogy az istentisztelet után, a jegyző felesége volt a tanítónőnk, bezártak minket a község jégvermébe. Ott a csendőrök faggattak minket, hogy miért ilyen nótát énekeltünk stb. Mikor a szülők megtudták, hogy bezártak bennünket, hat óra körül engedtek ki minket, tiltakozásuk hatására. Nem volt rendbontás, csak a községi jegyzőt meg a bírót kérték, hogy ne bántsák a gyerekeket. De egyébként semmi más represszió a családomat nem érte. Annyi talán még hozzátartozik, hogy 1944 nyarán, júliusban, három bátyámat mint leventét elvitték. Az volt a szöveg – sajnos a falu jegyzője, ezt később tudtam meg, nyilas párttag volt –, hogy az oroszok elől viszik el a felnőtt férfiakat. (Egyik bátyám sem volt még katonaköteles korú.) Két bátyám karácsony körül érkezett haza, majdnem 4–5 hónapig távol voltak, és a középső bátyám pedig csak 1945 májusában. Azt várták, hogy majd keletről jön az oroszok támadása, és kihajtottak bennünket lövészárkot ásni, ami majd védte volna a falut. De tévedtek a falu vezetői, mert pont fordítva, másik irányból jött a támadás már 1944 októberében.

– *Tagja volt-e ifjúsági szervezetnek?*

– 1944 előtt nem, illetve levente voltam, kötelező volt leventének lenni, talán két évig. Ez azt jelentette, hogy 1943–44-ben például fapuskával gyakoroltattak bennünket és meneteltettek. Továbbá az akkori vezetőkről és a kormányzóról és feleségéről bizonyos ismereteket

megtanítottak. Ifjúsági szervezetnek, az EPOSZ-nak, az Egységes Parasztifjúság Országos Szövetségének tagja voltam. Színjátszó csoportban, ezt a falusi tanító szervezte, nagyon sok szerepet megtanultam. Több darabban voltam főszereplő. Érdekes, hogy ezek részben Erdélyből származó színjátékok voltak, viszont például Molière *Fösvény* című darabját is játszottuk. Miután az ifjúsági szervezet színjátszó körében vettem részt, 1949-ben a megyei ifjúsági szervezet felhozott Budapestre egy hétre a Világifjúsági Találkozóra.

– *Hol végezte iskoláit? Folytatott-e felsőfokú tanulmányokat?*

– Elég későn végeztem iskolákat, először egy négy hónapos törzskönyvezői állattenyésztési tanácsadói tanfolyamot Keszthelyen. Ennek alapján 1950. júniustól 1951. augusztusig a mohácsi járási mezőgazdasági osztályon törzskönyvező voltam. De már akkor, 1951-ben, a mohácsi járás termelőszövetkezeteiben egyetemet végzett főagronómusok, főállattenyésztők működtek. Én pedig a hét elemimmel meg a tanfolyamommal ezeknek kellett volna, hogy tanácsot adjak? Mondtam, hogy ez így nem megy, én tanulni szeretnék. Ezt követően egy év után megszereztem a szakérettségít 1952 júliusában. Ezután 1952 és 1956 között a Közgazdasági Egyetem hallgatója voltam, 1956-ban kaptam diplomát.

– *Nappali tagozaton tanult?*

– Igen, nappali tagozaton.

– *A későbbiekben járt-e politikai iskolába, szerzett-e politikai főiskolai diplomát?*

– Tulajdonképpen nem. Amit a munkásmozgalomról és a párt történetéről tudni kellett, az az egyetemi tananyag része volt. Például tanították nekünk a Szovjet Kommunista Párt történetét is. Nem is szorgalmazta senki később, hogy politikai iskolára menjek, egy eset kivételével: 1970-ben elküldtek Moszkvába a Szovjet Kommunista Párt Főiskolájára tizhetes tanfolyamra. Ezt lényegében egyfajta továbbképzésként fogták fel. Ezenkívül soha semmilyen politikai jellegű tanfolyamon vagy iskolán nem vettem részt.

– *Beszél-e valamilyen idegen nyelvet?*

– Most már nagyon keveset. Oroszul, franciául tudtam. Az egyetemi évek alatt franciául is tanultam, sőt volt egy rövid idő, mikor angolul is elkezdtem tanulni, de aztán az valamiért abbamaradt.

– *Milyen napilapokat, folyóiratokat olvasott rendszeresen?*

– Egyetemi hallgatóként a *Szabad Népet*, majd a *Népszabadságot*. Majd a *Társadalmi Szemlét* és a *Pártéletet*, amelynél később elég sokáig szerkesztőbizottsági tag is voltam.

– *Hogyan és mikor ismerkedett meg a kommunista ideológiával, a munkásmozgalommal?*

– Főként egyetemi éveim alatt. 1952-ben tagjelöltként vettek fel az MDP-be, 1952-ben pedig párttag lettem. Ebből következően az egyetemen az egyik hallgatói alapszervezet titkára is voltam. Tulajdonképpen ez volt számomra az iskola a munkásmozgalomra nézve.

– *Az egyetem elkezdése előtt mi volt a foglalkozása?*

– Húszéves koromig földműves voltam, aztán másfél-két évig a helyi igazgatási szervezet alkalmazottja.

– *Politikusi karrierjét megelőzően mi volt a foglalkozása, milyen beosztásokban dolgozott?*

– Az egyetem elvégzése után három évig ott maradtam tanársegédnek, és ezzel párhuzamosan az egyetemi pártbizottság szervezőtitkára is voltam.

– *Mikor került a Tervhivatalba?*

– 1959-ben hívtak át az Országos Tervhivatalba, a Pénzügyi Főosztályra, ahol munkaerőtervezéssel, munkaerőgazdálkodás-tervezéssel és költségvetés-tervezéssel foglalkoztam hét évig. Aztán 1966-ban a pártközpont Gazdaságpolitikai Osztályára hívtak, és ott dolgoztam 21 éven keresztül.

– *Szolgált-e sorállományú katonaként?*

– Összesen hat hónapot. Egyetemi tanulmányaim idején minden nyáron egy hónapra bevonultunk katonának. Miután elvégeztük az egyetemet, három hónapos tiszti tanfolyamot végeztettek velünk 1956 novemberéig. Ezt részben Budapesten végeztem, részben Ercsiben.

– *Mi motiválta politikai szerepvállalását, milyen események gyakoroltak döntő hatást a világnézetére?*

– Igazság szerint nem törekedtem politikai szerepvállalásra, mindig felkérésre vállaltam a megbízásokat. Így volt az egyetemen is. Amikor a Tervhivatalban dolgoztam, ott is alapszervezeti titkár voltam. Nem volt nehéz, bonyolult munka. 1966-ban pedig hívtak a Gazdaságpolitikai Osztályra. Nem a politikai szerepvállalás volt számomra a meghatározó, hanem a szakmai feladat.

– *Véleménye szerint minek köszönhető, hogy a KB Gazdaságpolitikai Osztályának vezetője lett?*

– Annak, hogy 1966-tól tizennégy éven át – egy évig mint munkatárs, aztán majdnem nyolc évig alosztályvezető, majd 1976-tól osztályvezető-helyettes voltam. Az évek során egyre kiterjedtebb, jelentősebb feladatokat bíztak rám. Először munkaügyi kérdésekkel, szakképzéssel, továbbképzéssel foglalkoztam, majd később az éves tervezés kérdéseivel, költségvetési kérdésekkel, a bankrendszer kérdéseivel. Ezekon keresztül szereztem gyakorlatot. A Központi Bizottság 1980-ban nevezett ki osztályvezetőnek. Már a '90-es években kérdeztem meg Lázár Györgyöt, hogy hogyhogy rám esett a választás a gazdaságpolitikai osztályvezetői feladatokat tekintve? „Hát azért, mert Te ott voltál, és ismertél mindent” – ez volt a válasz.

– *Ezt követően 1986-ban lett a KNEB elnöke.*

– Többen is ajánlották, hogy menjek át a kormányba. Kádár János is megkeresett, és azt javasolta, hogy miután az egész közigazgatást ismerem, mert költségvetési, pénzügyi oldalról minden minisztériummal volt kapcsolat, és minden miniszterrel ismeretségem is, a kormányüléseken aktívan vegyek részt a vitákban és mondjam el a véleményemet.

– *Mivel töltötte szívesen a szabadidejét, járt-e vadászni?*

– Vadászni nem jártam. Főként olvasással, írással töltöttem a szabadidőmet, elég sok gazdaságpolitikai írásom jelent meg abban az időben. Olvasni nagyon szerettem, főként történelmi regényeket, ismeretterjesztő műveket és szépirodalmat. Amíg a lányom és a fiam kicsi volt, sokat jártunk sétálni, kirándulni. Aztán később, amikor már nagyobbak lettek, 1974-ben magánostól vettem egy kertet Érden. Most is megvan, immár 34 éve.

– *Házastársa mivel foglalkozott, tagja volt-e a pártnak, milyen társadalmi háttérrel bírt?*

– A feleségem az érettségi után, én akkor ismertem meg, 19 éves korában, elvégezte az ELTE történelem-könyvtár szakát, és könyvtáros lett. Előbb a Közgazdasági Egyetem

könyvtárában dolgozott, később pedig szakmunkásképző intézetekben tanított, de mellette könyvtáros is volt. Feleségem szülei párttagok voltak. Édesapja sajnos korán meghalt, én nem ismertem.

– *Felesége munkáscsaládból származott?*

– Igen. Anyósom egy papírgyárban dolgozott és alapszervezeti titkár is volt. Lehet, hogy a feleségemnek is volt némi szerepe abban, hogy én is érdeklődni kezdtem a munkásmozgalom iránt. Ő valamikor a '60-as évek elején lépett be a pártba.

– *A pártvezetésből állt-e valakivel személyes jó viszonyban, barátságban?*

– Jó viszonyban voltam Berecz Jánossal, Horn Gyulával, akivel sok közös munkánk is volt, mert a külpolitika gyakran összefüggésben állt a gazdaságpolitikával. Ilyen esetekben a pártvezetés mindig fontosnak tartotta az egyeztetést. Ezek elsősorban munkakapcsolatok voltak, szorosabb barátság nem alakult ki, kivéve talán a pártgazdasági osztályon dolgozó, sajnos már elhunyt Farkas Gyulát leszámítva. Vele egyidős voltam, egy napon születünk. Vele jó barátságban voltam.

– *Meséljen nyugdíjba vonulásáról!*

– 1989-ben, akkor Németh Miklós volt a miniszterelnök, a népi ellenőrzés megszüntetéséről határoztak, amivel én nem értettem egyet. Nem magam miatt, hanem mert a népi ellenőrzési szervezetre véleményem szerint szükség volt. Nem is működött rosszul. De nem hallgatták meg a véleményemet. Miután a szervezet megszűnt, nem volt értelme, hogy engem ott tartsanak, de Németh Miklós arra sem vállalkozott, hogy ő személyesen elmondja nekem, hogy hogyan gondolkodik erről. Bár én 1989 augusztusában írtam neki egy négymondatos levelet, hogy mikor leszek hatvanéves, egészséges vagyok, munkaképes vagyok, és készen állok az ilyenkor szokásos beszélgetésre. Ilyenkor szokásos beszélgetést, mivelhogy a pártközponthoz hat évig velem dolgozott a Gazdaságpolitikai Osztályon, legalább ötvenet, százat hallott. Tehát tudta, hogy én mit írtam le. Szóba sem állt velem. Kiadta a Miniszterelnöki Hivatal akkori vezetőjének, Raft Miklósnak, hogy készítsék elő a nyugdíjazásomat.

– *Hogyan vélekedett az 1968-ban bevezetett új gazdasági mechanizmusról?*

– Én a mechanizmus határozat előkészítésének időszakában kerültem a Gazdaságpolitikai Osztályra, ami 1968-ban lépett hatályba. A bevezetés előkészítésével és a működési tapasztalatok elemzésével kapcsolatban is kaptam feladatokat. Pozitívan fogadtam, hogy reformirányzat indult el, bár akkor még a reform kifejezést nem szívesen fogadta a pártvezetés. Aztán később már ők is tudomásul vették, hogy bizony, ez reformjellegű lépés volt.

– *Őn tehát egyértelműen támogatója volt a reformnak?*

– Egyértelműen. Sőt, 1984-ben egy második reformhatározat előkészítésében is részt vettem.

– *Mennyiben volt elégedett, értett egyet a párt káderpolitikájával, a vezetők kiválasztásának elveivel, és annak gyakorlati megvalósulásával?*

– Amennyire tudtam, figyelemmel kísértem, mert közvetlenül ilyesmivel csak a gazdaságpolitika területén foglalkoztam. Miniszterhelyettesek, államtitkárok és egy bizonyos vállalati vezetői kör felmentése, előléptetése, kinevezése ügyében volt szerepem nekem is. Ha elvtelenséget láttam a javaslattevők részéről, vagy az adott személyek részéről, azt

szóvá tettem és megakadályoztam. Én a karrieristákat nem támogattam, de tudtam, hogy más területeken elég sokszor elvtelen kompromisszumot kötnek. Azonban a káderpolitika egészéért a Párt- és Tömegszervezeti Osztály volt a felelős, és nem mi. De gazdaságpolitikai területen feladataink nekünk is voltak ezzel kapcsolatban. Az 1980-as évek elején néhány munkatársat már pályázat alapján juttattunk vezetői beosztásba intézetnél vagy vállalatnál. Ezen meglepődtek a Politikai Bizottságban, és a KB Titkárságán is, de mi mondtuk, hogy szerintünk ez a jövő.

– *Köszönöm a beszélgetést.*

Budapest, 2008. július 30.

Beszélgetés Hámori Csabával²

A KISZ KB első titkára (1984–88), az MSZMP Pest Megyei Bizottságának első titkára (1988–89)

– *Kérem, beszéljen a származásáról, családi háttéréről! Szülei elkötelezettek voltak-e politikailag?*

– Apám állatorvos, genetikával foglalkozó kutató volt és a tudományok doktora (DSc) fokozatot érte el. Édesanyám könyvelőként dolgozott az Országos Mezőgazdasági Fajta-minősítő Intézetben. Van egy bátyám, aki szintén állatorvos.

Szüleim 1946-ban költöztek Budakeszire, én már ott születtem. Az eredetileg majdnem kizárólag sváb lakosokból álló község nemzetiségi összetétele a második világháború után teljesen átalakult. Az 1946-ban a községből kitelepített svábok helyére települtek be a reszlovakizáció következtében Felvidékről elűzött magyarok és az észak-erdélyi menekültek. Kialakult az a furcsa helyzet, én ugyan nem vagyok német származású, de barátaim mind sváb gyerekek voltak. Tehát kisebbségi voltam egy kisebbségen belül, ami nagyon érdekes gyerekkort eredményezett, és rendkívül toleránssá tett mindenféle kisebbségi probléma kezelésében. Hozzáteszem, hogy édesapám felvidéki származású, édesanyám viszont részben délvidéki, bácskai, részben pedig dunántúli. Egyik nagymamám pedig szlovák volt, nem is beszélt jól magyarul.

Szüleim nem voltak politika iránt érdeklődő emberek, az ilyesmi hagyományosan távol állt a családtól. Egyik nagyapám lakatos volt, a másik pedig gépészmérnök. A lakatos nagyapámtól rengeteg dolgot tanultam, elsősorban a mesterségem manuális részét, eredetileg gépészmérnök vagyok. Anyai ágon a gépészmérnök nagyapám, Bárány Nándor viszont tudós ember volt, a Műszaki Egyetem professzoraként a Finommechanika, Optika

---

² Hámori Csaba 1948-ban született Budakeszin. A BME Gépészmérnöki Karának elvégzése után a Hőenergetikai Tanszéken tanársegéd 1973-tól. 1975-től 1980-ig a KISZ Budapesti Bizottságának függetlenített munkatársa, a szervezési osztály vezetője, majd 1977 és 1980 között a KISZ Budapesti Bizottságának első titkára, a KISZ KB Intézőbizottságának és Titkárságának tagja. 1980 és 1984 között az MSZMP Budapest XIX. Kerületi Bizottságának első titkára, majd 1984 és 1988 között a KISZ KB első titkára. 1988-tól az MSZMP Pest Megyei Bizottságának első titkára, 1989-től a megyei ügyvezető elnökség elnöke. 1984 és 1989 között az MSZMP KB tagja. 1985-től a Politikai Bizottság, majd 1989-től a Politikai Intézőbizottság tagja. 1985 és 1994 között országgyűlési képviselő. 1989-ben belépett a megalakuló MSZP-be. Forrás: Kiss József (főszerk.): *Az 1990-ben megválasztott Országgyűlés almanachja*. Budapest, 1992, Magyar Országgyűlés – Jelenkutató Alapítvány.

Tanszéket vezette. 1966-ban ment nyugdíjba. Ő egyébként abba a kőszegi katonai középiskolába járt, melyet Ottlik Géza is megörökített az *Iskola a határon* című művében.

– *Játszott-e valamilyen szerepet életében a vallás, részesült-e vallásos neveletésben?*

– Mindkét szülőm római katolikus volt. Édesanyám vallásos, templomjáró asszony volt, édesapám viszont nem volt vallásos. Engem is megkereszteltek, a teljes nevem Hámori Csaba Péter Pál, de nem jártam az akkor egyébként a budakeszi katolikus sváb gyerekek számára szokásos hittanórákra. Viszont a barátaim többsége járt, így ilyen formában a katolikus környezet jelen volt a gyermekkoromban.

– *Családját érte-e valamiféle közvetlen represszió vagy hátrány 1945-öt megelőzően?*

– A professzor nagyapám, aki egyformán rossz véleménnyel volt Ferenc Józsefről, Horthy Miklósról és Rákosi Mátyásról, fiatal tisztként részt vett az Északi Hadjáratban. Emiatt a Horthy-korszak első néhány évében mellőzték, de mivel kiváló mérnök volt, a későbbiekben kulcsszerepet játszott a légvédelmi löelemképző kifejlesztésében.

– *Milyen napilapokat, folyóiratokat olvasott először rendszeresen?*

– Fiatalkoromban elsősorban a sportrovatot olvastam.

– *Hol végezte iskoláit? Folytatott-e felsőfokú tanulmányokat? /nappali, felnőttként esti, levelező, tudományos fokozat/*

– Az általános iskolát Budakeszin végeztem, középiskolába a budapesti József Attila Gimnáziumba jártam. Maximális pontszámmal vettem fel a Műszaki Egyetemre, ami akkor húsz volt. E mögött volt egy jó középiskolai eredmény, és egy jó felvételizsga-eredmény is. Tehát nem a nagyapám miatt lettem a Műegyetem hallgatója. Akkoriban nem volt egyszerű bejutni.

– *Van-e politikai iskolai végzettsége?*

– Igen. A Műszaki Egyetemen 1973-tól 1980-ig tanítottam. Először főállású tanársegédként, majd később félállásban, végül óraadóként. A Politikai Főiskola levelező tagozatát 1980-ban kezdtem és 1984-ben végeztem el vörös diplomával.

– *Beszél-e idegen nyelvet (nyelveket)?*

– Németül, angolul és oroszul beszélek.

– *Szolgált-e sorállományú katonaként?*

– Az érettségi után egy évig szolgáltam sorkatonaként. A leszerelésemkor léptettek elő törzsőrmesterré, jelenleg tartalékos törzsőrmester vagyok. Lokátoros voltam, tehát légvédelmi távolsági felderítő. 1968-ban szereltem le. A katonaság számomra ellentmondásos tapasztalatokat jelentett, de mindenképpen pozitív hatásai is voltak rám.

– *Hogyan és mikor ismerkedett meg, hol találkozott először a kommunista ideológiával, a munkásmozgalmal?*

– Politikával a KISZ-ben találkoztam először, gimnáziumi éveim alatt. Az osztályomban megválasztottak KISZ-titkárnak. Döntő jelentőségű volt számomra, hogy amikor az egyetemre kerültem, olyan emberekkel találkoztam, akik baloldali elkötelezettségűek voltak, és szakmailag is kiválóak. Nekem az volt az első szempont, hogy valaki jó mérnök és jó tanár legyen, és ezek az emberek, ezen túlmenően, akkor számomra imponáló ismeretekkel rendelkeztek az akkor még előttem kevésbé ismert politika világában is.

18 éves koromban olvastam el Lenin *Állam és forradalom* című művét, és valamivel korábban a *Kommunista Kiáltványt*. Leginkább Lenin gyakorlati megközelítése fogott meg. Jóval később olvastam Engels *A természet dialektikája* című könyvét, amelynek számos gondolata akkor már túlhaladott volt, de megfigyelései, megközelítésmódja mégis nagy hatást gyakorolt rám.

- *Mikor csatlakozott a munkásmozgalomhoz, a párthoz?*
- Egyetemi hallgatóként nyertem felvételt az MSZMP-be 1970-ben.

– *Mi motiválta politikai szerepvállalását, milyen események gyakoroltak döntő hatást a világnézetére?*

– Értelmes dolognak tartottam, amit a KISZ-ben csinálni akartunk, és az egyetemi évek alatt ténylegesen azon voltam, hogy ifjúsági vezetőként olyan rendezvényeket szervezzünk, amelyek valamiképpen hasznosak. Nem a politika volt a középpontban, hanem a szakmai rendezvények szervezése és a szabadidő értelmes eltöltése: kirándulások, vezetőképző táborok, építőtáborok, vetélkedők stb. Jó ifjúsági élet volt akkor a Műegyetemen. A 7000 hallgató közül körülbelül 1000 ember a KISZ számára elérhető és mozgósítható volt.

– *Politikusi karrierjét megelőzően mi volt az eredeti foglalkozása?*

– Az egyetem elvégzése után tanársegédi állást kaptam a világhírű Heller László vezette Hőenergetika Tanszéken. Tanársegédi állásomat a tudományos diákköri munkásságom alapozta meg, valamint hogy egyetemistaként is dolgoztam a tanszéken.

– *Hogyan lett a KISZ függetlenített munkatársa 1975-ben?*

– Nehezen. Csak rábeszélésre. Nem jelentkeztem erre a funkcióra, hanem kifejezetten kapacitáltak, és többször is nemet mondtam, mielőtt végül elvállaltam. Ezt követően a KISZ KB Szervezési Osztályának vezetője voltam egy éven át. Ezután 1980-ig a KISZ budapesti titkáráként tevékenykedtem, ekkor már nagyobb rálátásom volt az országos politikára is.

Ekkor Kispestre kerültem MSZMP Pártbizottsága első titkárának. Soha nem laktam korábban Kispesten, de érdekelt az új feladat, és szerettem is csinálni ezt a munkát. Ebben az időben nagy lakásépítési program zajlott a kerületben, ekkor épültek a tízeletes panelházak. Véleményem szerint ez egy pozitív program volt, mert ezt megelőzően a lakásviszonyok sokkal rosszabbak voltak a kerületben.

– *Véleménye szerint minek köszönhető, hogy 1984-ben Önt választották meg a KISZ KB első titkárának? Mi motiválta a tisztség elvállalásában?*

– Kispestről hívtak vissza a KISZ KB-ba. Nem törekedtem erre a tisztségre, mert 36 évesen úgy éreztem, hogy kiöregedtem az ifjúsági mozgalomból. Végül mégis meggyőztek, hogy vállaljam el a posztot. Ekkortól számítható igazán a részvételem az országos politikában.

– *Meséljen a KISZ első titkáráként eltöltött évekről!*

– A KISZ KB első titkáráként két fő hatás ért: az egyik, hogy az ifjúság mindig gyorsabban követi a társadalmi változásokat, és az akkori ifjúság, elsősorban a fiatal értelmiségiek, egyre több kérdést tettek fel a rendszer javíthatóságát illetően. Tehát, hogy javítható-e az általunk szocializmusnak nevezett, de Kelet-Európában meglehetősen kilógó magyar modell?

A másik, hogy az akkori magyar társadalom meglehetősen szűk irányító testületébe, ahol én voltam a legfiatalabb 38 évesen, bekerültem. A PB tagjaként minden második héten találkoztam az országi tényleges vezetőivel, láttam közlőrol dolgozni őket.

– *1985-ben a Politikai Bizottság tagja lett. Véleménye szerint miért éppen Önre esett a választás? Mikor vetődött fel először az Ön jelölése?*

– Az akkori politikai garnitúra lényegében idős emberekből állt. A Politikai Bizottságban hozzám közeli életkorú csak Maróthy László volt. Ekkoriban már teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy váltani kell, és ehhez fiatal, új arcok kellenek. Szerintem Maróthy és én is ilyen alapon lettünk PB-tagok. Ez lehetett tehát a bekerülésem magyarázata. Úgy gondolom, hogy nem voltak extra kivételes képességeim, de az akkori mérce szerint jó teljesítményt nyújtottam.

A jelölésem először 1984 őszén vetődött fel, amikor először vettem részt a PB-üléseim mint meghívott. Először a XIII. Kongresszust megelőzően hallottam egy jelölőbizottsági tagtól, hogy a PB összeállításánál az én nevem is felmerült, de ez még nem azt jelentette, hogy jelölnek is. Jelölésemről a kongresszuson értesültem a jelölőbizottság elnökétől, Gáspár Sándortól. Hogy ebben a kérdésben a döntő szót Kádár János mondta ki, abban biztos vagyok.

– *Mivel töltötte szívesen a szabadidejét, tagja volt-e az Egyetértés Vadásztársaságnak?*

– Fiatalabb éveimben kajakoztam és atletizáltam is. Egyetemi éveim alatt vadásztam először, kezdetben a Tolna megyei Kisszékelyi Egyetértésben. Csak jóval később lettem tagja a szintén Egyetértés nevű, állami és pártvezetőket tömörítő vadásztársaságnak. Most is szenvedélyes vadász vagyok. Újabban cikkeket írok külföldi vadászataimról a *Magyar Vadászlapba*.

– *Házastársa mivel foglalkozott, tagja volt-e a pártnak, milyen társadalmi háttérrel bírt?*

– A feleségem gépészmérnök, eleinte a MOL elődjénél, az ÁFOR-nál, később pedig az Olajipari Tervező Vállalatnál dolgozott. Az olajipari létesítmények biztonságtechnikai területeivel foglalkozott. Ma már nyugdíjasként, de most is dolgozik magántervezőként. Tagja volt a pártnak, de – annak ellenére, hogy közösségi ember – pártfunkciót soha nem viselt.

Édesapja, aki ma is él – 90 éves –, kiváló szerszámkészítő volt. Bár nincs egyetemi végzettsége, de mivel nagyon jó szakember volt, az Orion gyár főtechnológusaként is dolgozott egy rövid ideig. Végül a szerszámüzem vezetőjeként ment nyugdíjba. Édesanyja szövőnő volt Újpesten, majd a Szalag- és zsinórgyár hevedergyáregységének vezetője körülbelül tizenöt éven át. Mindketten országos eredményeket értek el kajak-kenuban: anyósom kétszeres országos bajnok volt, apósom pedig a válogatott tagja volt tíz éven át.

– *Az állami és pártvezetők közül állt-e valakivel (valakikkel) személyes jó viszonyban, barátságban?*

– Kifejezetten jó viszonyban voltam Szabó Istvánnal. Mint igazi okos parasztember, soha nem a dolgok retorikai részét nézte, hanem mindig azt kereste, kutatta, hogy valójában mi van a szavak mögött. Véleményem szerint Szabó István, Losonczi Pállal, Váncsa Jenővel és Burgert Róberttel együtt, mindig kiválóan képviselte az agrárium érdekeit.

Máig jó kapcsolatban vagyok Kapolyi Lászlóval és Maróthy Lászlóval. Baráti a viszonyom Fejti Györggyel. Pozsgay Imrével, Horváth Istvánnal és Berecz Jánossal szintén jól megértettük egymást annak idején.

– *Hogyan vélekedett az 1968-ban bevezetett új gazdasági mechanizmusról?*

– Pozitívan vélekedtem róla. Amikor középiskolai KISZ-titkár voltam 1963 és 1967 között, elvittem minket egy-két napos továbbképző táborokba. Nekünk ott már 1966-tól érvekkel azt magyarázták, hogy miért lesz az addig 60 filléres tantusz 1 forint, vagy hogy a vonaljegy ára miért fog megemelkedni 80 fillérről 1 forintra. Miért jut ez eszembe? Mert amikor három évvel ezelőtt Gyurcsány Ferenc meghirdette a nagy reformokat, azok nem voltak kellően kidolgozva és elmagyarázva a lakosság többsége számára. Ez súlyos hiba volt. Annak idején rászántak két évet, hogy az akkor szokatlan és meghökkentő dolgokat megértessék az emberekkel. Így az új gazdasági mechanizmus bevezetése Magyarországon társadalmi elégedettséggel járt. Ez volt tehát az alapvető különbség a gyurcsányi reformok és az új mechanizmus bevezetése között.

– *Mennyiben volt elégedett, értett egyet a párt káderpolitikájával, a vezetők kiválasztásának elveivel, és annak gyakorlati megvalósulásával?*

– Amikor bekerültem az úgynevezett pártelitbe, akkor megfelelő szakmai háttér nélkül már nem lehetett valakiből vezetőt csinálni. A nyolcvanas évekre a hozzáértés vált az elsődleges szemponttá. Ha az illető a szakmai kritériumoknak megfelelt, csak utána vizsgálták a politikai megbízhatóság kérdését. Ebben az időben már nem lehetett valaki országos vezető felsőfokú végzettség nélkül.

Sajnos viszont egyes megyékben még ekkor is éltek a régi beidegződések, a szűklátókörűség. Rossz híre volt például, kádermunka szempontjából, a Sikula György által irányított Hajdú-Bihar megyének.

De a pártközpontban és budapesti kerületekben egyre inkább magasan kvalifikált káderek dolgoztak. A XIX. kerületben például a közigazdász végzettségű Fabriczki András lett az utódom. A XIII. kerületi pártbizottság első titkára Deák Gábor lett, a XVIII. kerületé pedig Katona Béla.

– *Köszönöm a beszélgetést.*

Budapest, 2008. szeptember 2.

Beszélgetés Szabó Istvánnal³

A Kukorica és Iparinövény Termelési Egyesülés (KITE) elnöke, a nádudvari Vörös Csillag Termelészövetkezet elnöke (1952–90), a Termelészövetkezetek Országos Tanácsának elnöke (1967–89)

– *Kérem, beszéljen a származásáról, családi hátteréről! Mi volt a szülei foglalkozása?*

– 1924-ben születtem Nádudvaron, parasztcsaládból származom. 1945 előtt, miként a nevelőapám is, részben saját földön, részben bérelt földön gazdálkodtam. 1950-ben léptem be a nádudvari Vörös Csillag Termelészövetkezetbe.

– *Szülei elkötelezettek voltak-e politikailag?*

– Érdeklődtek valamelyest a politika iránt, de egyik párttal sem szimpatizáltak.

---

³ Szabó István 1924-ben született Nádudvaron. 1952 és 1990 között a nádudvari Vörös Csillag Tsz elnöke. 1967-től 1989-ig a Termelészövetkezetek Országos Tanácsának elnöke. 1962-től az MSZMP KB póttagja, majd 1966-tól rendes tagja 1989-ig. 1985 és 1989 között az MSZMP KB Politikai Bizottságának tagja. Forrás: Nyíró András (szerk.): *Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához*. Budapest, 1989, Interart Stúdió.

– *Játszott-e valamilyen szerepet életében a vallás, részesült-e vallásos neveletésben?*

– Nagyon vallásos és rendszeres templomjáró voltam 26 éves koromig. Mondok Önnek egy példát: 17 éves koromban beválasztottak a nádudvari Hangya Szövetkezet elnökségébe, pedig akkor még nem is voltam nagykorú. Az elnök, Futó Sándor mindig mondta vasárnaponként, hogy „Pista, ha kijövünk a templomból, akkor leül az elnökség a Hangya Szövetkezetben.” Tehát akkoriban teljesen természetes volt, hogy mindenki elment a templomba. 1950-ben, mikor beléptem a pártba, felhagytam a vallásgyakorlással, és azóta sem járok templomba. A vallást az ember magánügyének tartom, és tartottam korábban is, nem vitatkoztam azon, hogy van-e Isten, vagy nincs Isten.

– *Önt vagy családját érte-e valamiféle közvetlen represszió vagy hátrány 1945-öt megelőzően?*

– Nem ért minket semmiféle represszió.

– *Milyen napilapokat, újságokat, folyóiratokat olvasott rendszeresen?*

– 1945 előtt a *Magyarország* és a *Futár* című lap járt hozzánk. Volt rádió is, a szomszédok átjártak hozzánk hallgatni. A háború alatt például Angliát hallgattuk.

– *Tagja volt-e ifjúsági szervezetnek?*

– Nem voltam tagja. Persze leventébe jártam, de az akkor kötelező volt.

A különböző körök rendezvényeire, báljaira azonban, a többi fiatalhoz hasonlóan, én is eljártam. Négy kör működött a községben: egy népkör, egy polgári kör, egy nyenyolcas kör és egy ipartestületi kör, de utóbbi inkább szakmai szerveződés volt. De ezek nem különültek el élesen egymástól, rendszeres volt az átjárás a másik kör rendezvényeire.

– *Hol végezte iskoláit? Folytatott-e felsőfokú tanulmányokat? /nappali, felnőttként esti, levelező, tudományos fokozat/*

– Református iskolába jártam itt, Nádudvaron. Először hat elemit, majd plusz két osztályt végeztem. Már tsz-elökként a mezőgazdasági technikumot is elvégeztem Debrecenben. Ezt követően egy évig az agrártudományi egyetem hallgatója is voltam, de rengeteg munka volt a tsz-ben, így el kellett döntenem, hogy tanulok-e, vagy tsz-elnök leszek. Másrészt én is éreztem, hogy vannak hiányosságaim, és nem akartam protekcióval elvégezni az egyetemet. Végül a tsz-t választottam. Máig úgy gondolom, hogy jó döntést hoztam akkor.

Viszont Gödöllőn elvégeztem egy 14 hónapos termelőszövetkezetelnök-képző iskolát 1951 és 1952 között.

– *Van-e politikai iskolai végzettsége?*

– Különbőféle szemináriumokra jártunk, de Politikai Főiskolán nem tanultam. Például itt, a járásban a szemináriumokon többször nekikezdünk a *Szovjetunió Kommunista Pártjának története* című 700 oldalas könyvhöz, de általában a feléig jutottunk, aztán mindig abba maradt valamiért.

– *Beszél-e idegen nyelvet (nyelveket)?*

– Nem beszélek.

– *Szolgált-e sorállományú katonaként?*

– Igen, 1946. október 30. és 1948. október 30. között voltam sorkatona.

– *Hogyan és mikor ismerkedett meg a kommunista ideológiával, a munkásmozgalommal?*

– 1945 előtt semmi kapcsolatom nem volt a munkásmozgalommal. Volt itt, Nádudvaron '45-öt megelőzően is agrárszocialista mozgalom, ismertem a tizenkilences direktóriumi tagokat is, de nem érdeklődtem a szocialista eszmék iránt. Első ismereteimet katonakoromban szereztem a marxizmusról. Valamit tanítottak róla a már említett 14 hónapos tanfolyamon is, de azért nem vitték túlzásba, ott a szakmai kérdések voltak előtérben.

– *Milyen események gyakoroltak döntő hatást a világnézetére?*

– Nem 1945-ben, hanem csak 1950-ben csatlakoztam a párthoz. Addig nem nagyon érdekelt a politika, de nem tudnám megmondani, hogy miért. Nem hívtak, én meg nem mentem. De érzelmi alapon mindig is a baloldallal szimpatizáltam.

A Rákosi-rendszerrel volt egyszer egy komolyabb megütközésem. Ki akartak zárni a pártból, mert nem voltam hajlandó kizárni a kulákokat a termelőségmozgalmakból. Azért is problémájuk volt velem, mert bevezettük az anyagi érdekeltséget, a részesművelést, ami nem felelt meg a szovjet agrárpolitikai téziseknek. Ki is zártak, de akkor már – 1953-ban – a Nagy Imre-beszéd után voltunk, és egy jó ismerősöm, Ambrus István azt tanácsolta, hogy fellebbezzek a döntés ellen. Engem nem nagyon érdekelt az egész, nem akartam fellebbezni. De ő elvitte a papírjaimat Kiss Károlyhoz, a KEB akkori elnökéhez, aki nem értett egyet a kizárással.

1956-ban nálunk nem oszlott fel a termelőségmozgalom, és nevet sem változtattunk. Leszavaztattuk a tagságot, három napig kint volt az urna a tsz udvarán. 500 tagból 147 azt mondta, hogy maradjon a szövetkezet, 110 vagy 90, pontosan már nem emlékszem, azt mondta, hogy kilép. A többiek nem szavaztak. Végül nem oszlott fel a tsz. Mikor lehetőség volt rá, én azonnal átigazoltam az MSZMP-be, nem vártam vele 1957-ig.

Úgy vélem, jó döntést hoztam, mert ha a két agrárpolitikát, amit a Rákosi és a Kádár csinált, összehasonlítjuk, óriási a különbség. A kádári agrárpolitikát látva, ami elsősorban Fehér Lajos nevéhez fűződik, végérvényesen elköteleztem magam a rendszer és a párt iránt. Úgy gondoltam, hogy az MSZMP az a párt, amelyik felvállalja a parasztság ügyét, amit Rákosi korábban nem vállalt fel. A Rákosi-rendszer agrárpolitikája csapnivaló volt: nem volt kenyér, nem volt hús stb. Csak 1967-ben értük el az 1938-as színvonalat. Fehér Lajosnak köszönhetően Kádárnál már el lehetett érni, hogy nem Moszkvában, hanem Budapesten hozták meg az agráriummal kapcsolatos döntéseket.

Mikor meghallgattam Fehér programbeszédét, azonnal megértettem, hogy ez mekkora változást jelent a korábbi gyakorlathoz képest. Polgárjogot nyert végre a részesművelés, ami „nádudvari modell” néven vált ismertté a magyar agrárközvélemény előtt. Innentől kezdve kezdtem aktívabban politizálni, és elkötelezettségemnek rendszeresen hangot is adtam. Kádár János nehezen ugyan, de végül azonosult az új agrárpolitikával. Kádár alatt óriási fejlődés ment keresztül a magyar mezőgazdaság. Megközelítettük a franciákat, a '70-es években pedig már kínálati piac volt húsból, kenyérből stb.

– *Hogyan választották meg a Vörös Csillag Tsz elnökének?*

– 1952. szeptember 30-án választottak meg a nádudvari Vörös Csillag Tsz elnökének, és 38 évig töltöttem be ezt a tisztséget. Abban az időben még nem volt titkos szavazás, nyílt szavazással választották meg a termelőségmozgalmak vezetőit. Akkoriban 5000 hold és 500 tag tartozott hozzánk. Eredetileg a korábbi elnököt jelölték újra, engem pedig elnökhelyettesnek. De a gyűlésen néhány tag felvetette, hogy engem akarnak elnöknek, és végül, az eredeti elképzeléssel ellentétben, meg is választottak. Akkoriban „társadalmi kedvenc” voltam Nádudvaron, mint már említettem, a Hangya Szövetkezet elnökségébe is 17 éves koromban választottak be.

– 1962-ben a Központi Bizottság póttagja, majd 1966-tól rendes tagja lett. Véleménye szerint miért éppen Önre esett a választás?

– Véleményem szerint azért, mert 1959-ben, mikor befejeződött Nádudvaron a mezőgazdaság szocialista átszervezése, egyik hétről a másikra 10 000 hektár holdat hoztak be a parasztok a tsz-be. Mi úgy lettünk 16 000 hektáros termelészövetkezet, az ország legnagyobb termelészövetkezete, hogy nem egyesülésből jöttünk létre, hanem a parasztok maguk hozták be a földet. Négy termelészövetkezet volt Nádudvaron, a másik háromba alig léptek be. Hozzám, a Vörös Csillagba viszont tömegesen. Ezt a politika nem hagyhatta figyelmen kívül. Rám Fehér Lajos figyelt fel. Azt hiszem, ezért lettem országgyűlési képviselő, és ezért választottak be a Központi Bizottságba is.

– A másik három szövetkezet miben különbözött a Vörös Csillagtól?

– Azok gyengén vezetett agrárproletár szövetkezetek voltak. '56-ban szétestek, aztán ismét összeálltak, miénk viszont nem oszlott fel. A parasztság látta a különbséget, ezért inkább hozzánk léptek be. Itt köszönt vissza az, hogy 1953-ban, mikor kizártak a pártból, nem zártam ki a kulákokat a tsz-ből.

– 1967 és 1989 között a Termelészövetkezetek Országos Tanácsának elnöki tisztét is betöltötte. Mikor és hogyan vetődött fel az Ön jelölése?

– Mivel az ország legnagyobb termelészövetkezetének elnöke voltam, ezért ha valahol agrárpolitikáról volt szó, mindig meghívtak. Fehér Lajos vitt be a párt mellett működő Szövetkezetpolitikai Munkaközösségbe. Itt merült fel, hogy létre kellene hozni egy érdekképviseleti szervet a termelészövetkezeteknek. De nem szakszervezeti, hanem gazdálkodási szinten, és ezen keresztül kell a tagok érdekeit képviselni. Tárgyaltuk is ezt a kérdést néhányszor a Fehér elnökletével működő Szövetkezetpolitikai Munkaközösségben. Én kezdetől elleneztem, mert nem láttam értelmét, hogy egy a SZOT-hoz hasonló bürokratikus kirakatszervezetet hozzunk létre a mezőgazdaságban is.

Végül mégis létrejött a Termelészövetkezetek Országos Tanácsa (TOT), és a Politikai Bizottság engem jelölt az elnökének. Pedig háromszor is a létrehozása ellen szavaztam, mondván, hogy nincs rá semmi szükség! De nem volt igazam. Később én is beláttam, hogy szükség van a TOT-ra, mert tényleg képes szolgálni az agrárium érdekeit. Csökkent a nyugdíjkorhatár, kiegyenlítődtött a parasztok jövedelme, a termelészövetkezeteken keresztül egyben a parasztság érdekeit is képviseltük. A TOT-ban nem következett be az, ami a szakszervezeteknél, hogyha valaki párttitkárnak nem volt jó, akkor áthelyezték valamilyen szakszervezeti funkcióba. A TOT tisztségviselői csak tsz-tagok lehettek. Kifejezetten „szakmai” érdekképviseletként tudtunk működni.

– Véleménye szerint minek köszönhető, hogy az 1985-ös kongresszuson a Politikai Bizottság tagjává választották?

– Erre nem tudok egyértelműen válaszolni. Gáspár Sándor volt a jelölőbizottság elnöke, ő mondta, hogy jelölni fognak a Politikai Bizottságba Hámori Csabával és Grósz Károssal együtt. Kérte, hogy másnapra adjak választ, hogy vállalom-e. Végül elvállaltam, mert arra gondoltam, hogy az elért pozícióinkat így inkább meg tudjuk tartani. 1985-ben ugyanis már számos jele volt a problémáknak az országban: csökkent az életszínvonal, kritikus szintet ért el az eladósodás.

Kádár behívott magához a kongresszus után egy héttel, és azt mondta, történelmi mulasztást pótolnak azzal, hogy engem beválasztottak a PB-be, hiszen a másik két osztály képviselői is bent vannak a testületben. Én erre megemlítettem, hogy Losonczi elvtárs is PB-tag. Erre azt felelte, hogy: „ki emlékszik már arra, hogy Losonczi is paraszti származású volt?”

– *Kérem, meséljen a Politikai Bizottság tagjaként eltöltött évekről!*

– Mikor bekerültem a PB-be, a testület egy része – köztük én is – szürke eminenciásokból állt, fajsúlyos emberek már kevesen voltak a tagok között. Az a néhány év, amit a testület tagjaként eltöltöttem, már az MSZMP hanyatlása volt. A társadalmi viták egyre kielezettebbé váltak, Kádár János megöregedett, a Szovjetunióban gyenge emberek kerültek a vezető tisztségekbe, és a nemzetközi helyzet is kedvezőtlen volt a szocialista országok számára.

Az a PB, aminek 1985-ben tagja lettem, már csak sodródott az eseményekkel, és ezen már az új főtitkár, Grósz Károly sem tudott változtatni.

– *Véleménye szerint minek tudható be, hogy az 1989. áprilisi KB-ülésem kimaradt a PB-ből?*

– Nem indokolták meg, hogy miért hagytak ki a testületből. Úgy gondolom, azért maradtam ki, mert túl közel álltam Kádár Jánoshoz, „Kádár emberének” tartottak. Mikor KB-póttag és országgyűlési képviselő lettem, egyúttal az Elnöki Tanácsba is bekerültem. Két ciklusban, összesen kilenc évig voltam a NET tagja. Itt ismert meg egy kicsit jobban Kádár János, aki az Elnöki Tanácsnak is tényleges vezetője volt. De mikor engem kihagytak a PB-ből '89 áprilisában, akkor lényegében már megbukott a rendszer.

– *Kérem, meséljen nyugdíjba vonulásáról!*

– 61 éves koromban, mikor lejárt az ötéves tsz-elnöki ciklusom, felvettem a visszavonuláshoz, de – akkoriban már titkos volt a szavazás – ismét újraválasztottak. 66 évesen mentem nyugdíjba, a mandátumom vége lényegében egybeesett a rendszerváltással. Két helyen voltam még elnök a Vörös Csillagon kívül, de mikor nyugdíjba mentem, egyúttal a másik két elnöki tisztségről is leköszöntem. A KITE-nél azonban nem fogadták el a lemondásomat, és azóta még négy alkalommal újraválasztottak.

– *Mivel töltötte szívesen a szabadidejét, járt-e vadászni?*

– 70 éves koromig vadásztam, az Egyetértésnek is tagja voltam. De nem voltam szenvedélyes vadász, soha nem érdekelt igazán. Inkább csak a protokoll miatt jártam el. Viszont máig rendszeresen úszom. Nagyon szeretek olvasni is, főként a politikatörténet, a magyar államférfiak, politikusok – például Tisza István, Bethlen István, Horthy Miklós, Gömbös Gyula, Kun Béla, Károlyi Mihály – életútja érdekelt. De a szépirodalmat is kedvelem, Ady Endre a kedvenc költőm. A nádudvari kultúrház is az ő nevét viseli.

– *Házastársa mivel foglalkozott, tagja volt-e a pártnak, milyen társadalmi háttérrel bírt?*

– Feleségem Budapestről származik, az Agrártudományi Egyetemen szerzett gépészmérnöki diplomát. 1954-ben kihelyezték a nádudvari gépállomásra, így ismerkedtem meg vele. Ő is nagyon szeret olvasni. A rendszerváltás előtti utolsó tíz évben tagja volt a pártnak is. Édesanyja a budapesti nagyposta óvodájának vezetőjeként ment nyugdíjba, édesapja pedig a IX. kerületi húsipari vállalatnál volt főraktáros. Eredetileg hentesként dolgozott, de kiemelték, talán mert polgári iskolát is végzett. Apósom is párttag volt.

– *Az állami és pártvezetők közül állt-e valakivel (valakikkel) személyes jó viszonyban, barátságban?*

– Jó viszonyban voltam például Erdei Ferencsel és Fehér Lajossal.

– *Mit jelentett az Ön számára az új gazdasági mechanizmus bevezetése 1968-ban?*

– Levegőt jelentett, nem is keveset itt, nálunk. Azt hiszem, a mezőgazdaságban érvényesültek legjobban a változások. Megszüntették a kötelező tervet. Teljesen magunkra

voltunk bízva majdnem minden vonatkozásban, egyedül a személyi jövedelmet határozták meg felülről. Ez akkor rendkívül nagy szabadságot, de egyben felelősséget is jelentett számunkra. Egyéni érdekelttség nélkül nem működik jól a mezőgazdaság. Továbbra is megmaradt ugyan a Tervhivatal és a népgazdasági terv, amely le volt bontva megyékre, de üzemekre már nem. A többi szocialista országhoz képest nagy fejlődésnek tartom, hogy nálunk kimondták: a háztáji is termelhet árut.

Nem igaz, amit ma állítanak, hogy a magyar mezőgazdaság már 1985-re tönkrement. A mezőgazdaságban volt hatása az új mechanizmusnak. Míg korábban nem bukhatott meg egy szövetkezet vagy egy állami gazdaság, a mechanizmus bevezetése után erre már reális esély volt, ha azt rosszul vezették.

– *Mennyiben volt elégedett, értett egyet a párt káderpolitikájával, a vezetők kiválasztásának elveivel, és annak gyakorlati megvalósulásával?*

– Csak részben. A hatvanas évek végén-hetvenes évek elején a fontosabb funkciók betöltését már képzettséghez kötötték. Ezt egyértelműen pozitívumnak tartottam. Nagy eredmény volt, hogy mezőgazdasági vonalon is lecseréltük az idősebb kádereket fiatalabb, képzetesebb, szélesebb látókörrel rendelkező emberekre. De úgy gondolom, hogy a pártban ez nem ment olyan egyértelműen végbe, mint a vállalatoknál és a szövetkezeteknél. Nem a pártközpontra gondolok, hanem az alsóbb szintű pártszervezetekre.

Hibája volt az MSZMP-nek, és az egész Kádár-rendszernek is, hogy a szektarianizmus „bocsánatos bűn” volt, a revizionizmust viszont egyáltalán nem tűrték meg. A kétfajta „elhajlást” tehát nem egyforma szigorral ítélték meg. Pedig a XX. Kongresszuson Hruscsov kimondta, hogy a szektarianizmus a fő veszély, elvetve az osztályharc éleződésének tételét is. Később, 1958-ban azonban Hruscsov kénytelen volt engedelményeket tenni a balosoknak, és ismét a revizionizmus elleni küzdelem került az első helyre.

– *Köszönöm a beszélgetést.*

Nádudvar, 2008. szeptember 3.